

نقش مادر در خانواده از نظر مقام معظم رهبری

صدیقه هجریان نژاد¹

چکیده

خانواده سرمنشاء سعادت و تعالی هر انسانی است در میان اعضای خانواده مادران محوری‌ترین عنصر در تربیت نسل هستند قرآن کتاب راهنمای انسان بیشترین ستایش را از زنان در مقام مادری دارد و در دستورات خود تربیت فرزند را به مادر واگذار می‌کند زیرا مادر سرمنشاء مهر و تعالی است. اندیشمندان بسیاری در حوزه علوم مختلف از جمله علوم روانشناسی جامعه‌شناسی و حقوق در مورد نقش مادری و آثار آن سخن گفتند اما در این مقاله هدف محقق بیان نقش مادر از نظر مقام معظم رهبری است زیرا بیانات رهبری هوشمند و راهگشا و هدایت‌کننده است و عدم شناخت صحیح این نقش مهم باعث آسیب‌های اجتماعی خواهد بود به همین جهت در این پژوهش با بهره‌گیری از روش تحقیق توصیفی تحلیلی به تبیین نقش‌های ایجابی و سلبی مادر در خانواده پرداخته شده است نقش‌های ایجابی مادر شامل پرورش نسل، پرورش روحی و عاطفی فرزندان، پرورش اعتقادی، انتقال هویت ملی و مراقبت جسمی است. نقش‌های سلبی از جمله اولویت قرار دادن نقش مادری و نفی فعالیت‌های اجتماعی، دوری از بد اخلاقی و داشتن اخلاق پسندیده، عدم غفلت نسب به عواطف و احساسات فرزند، کنترل خشم و مدیریت فرزندان اشاره کرد

کلیدواژه‌ها: مادر، خانواده، مقام معظم رهبری

مقدمه

خانواده یکی از مهمترین ارکان در هر جامعه‌ای است خدای متعال در قرآن توجه ویژه‌ای به این کانون مقدس داشته است و بهترین الگوها را برای داشتن خانواده‌ای سالم معرفی می‌کند زیرا سعادت و شقاوت هر فرد رابطه‌ای تنگاتنگ با خانواده خود دارد. زنان مسلمان نقش مهمی در رشد و پرورش خانواده دارند چنانچه دارای دو نقش حیاتی همسری و مادری هستند اما جایگاه

¹ طلبه سطح 2 مدرسه علمیه حضرت زینب کبری (سلام الله علیها)، کرمان، رفسنجان mohammadrezazeklan@gmail.com

مادری در خانواده محوری‌ترین عنصر در تربیت نسل است. مادر منتقل‌کننده فرهنگ، تمدن و اخلاق به فرزندان است. مقام معظم رهبری توجه ویژه‌ای در مورد نقش حیاتی زنان در مادری دارند. لذا محقق در این مقاله قصد بررسی نقش مادر در خانواده از نظر مقام معظم رهبری در محورهای نقش‌های ایجابی مادر در خانواده و نقش‌های سلبی مادر در خانواده را دارد.

در مورد نقش مادر و روش‌های تربیتی مقالات فروانی وجود دارد. از جمله مقاله زنان و خانواده در بینش مقام معظم رهبری نوشته غلامرضا گلی زواره مجله پیام زن بهمن 1383 شماره 155 قرآن و نقش‌های تربیتی مادر در خانواده نوشته حسین هاشمی 1386 شماره 49 مجله پژوهش‌های قرآنی نقش مادر در تربیت فرزند پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده تابستان 89 شماره 6 تعیین نقش مادر در خانواده و جامعه در راستای شکل‌گیری سبک زندگی ایرانی مجله مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی تابستان 1409 دوره 7 شماره 2 اما مقاله‌ای در راستای نظریات رهبری در مورد نقش مادر در خانواده وجود ندارد. لذا محقق در این مقاله قصد بررسی این موضوع به صورت توصیفی-تحلیلی را دارد.

ضرورت این مطلب از آن جا است که نقش مادری از تمامی نقش‌های اجتماعی نقشی برجسته‌تر و مهم‌تر است که تنها زنان از عهده آن بر می‌آیند و از نظر مقام معظم رهبری زنان مانند رهبری در خانواده هستند که مسئولیت فروانی اعم از مدیریت خانواده بر دوش می‌کشند. مادری محبتی از جانب پروردگار است که باید آن را شناخت تا بتوان فرزندان صالح داشت و خانواده را به سمت و سویی که مورد رضایت پروردگار هست هدایت کرد. عدم شناخت نقش مادری در جامعه امروز مشکلاتی مانند عدم تمایل بانوان به فرزندآوری، کمبودهای عاطفی در فرزندان، اعتماد به نفس ضعیف، عدم تربیت صحیح و مشکلات گسترده دیگری برای فرد و جامعه به وجود می‌آورد. لذا در این مقاله محقق قصد بررسی نقش مادر در خانواده از نظر مقام معظم رهبری را دارد.

۱. نقش‌های ایجابی مادر در خانواده

۱-۱ حفظ و پرورش نسل

یکی از مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین اهداف ازدواج فرزندآوری و بقای نسل است، از آن جا که تمام موجودات به طور طبیعی به تولید مثل تمایل دارند و در طول حیات خویش آن را تجربه می‌کنند، بدیهی است که انسان بیش از سایر موجودات به تولید مثل و بقای نسل خویش اهمیت می‌دهد و

همین تمایل سبب ایجاد زندگی زناشویی و دوام آن می‌گردد (نوروزی و صادقیان، 1394، ص 85). همچنین تولد فرزند موجب تداوم نعمت و برکت در زندگی، رشد مادی، آرامش‌گری، گسترش تعامل با دیگران و احساس ارزش‌مندی در والدین می‌شود (پناهی، 1395، ص 35).

یکی از عوامل اصلی تداوم و تحکیم زندگی مشترک باروری زن است؛ زیرا وجود فرزند گرمابخش زندگی زناشویی و موجب نشاط و شادابی زندگی می‌گردد؛ به همین دلیل یکی از معیارهای انتخاب همسر از دیدگاه امام علی (ع) باروری زنان است؛ چنانچه پیامبر اکرم (ص) نیز در پاسخ به سؤال فردی که می‌خواست با زنی زیبا و نابارور ازدواج کند، او را از انجام این کار منع کرد، و به آن مرد توصیه نمود با زنی بارور ازدواج نماید تا نسل او تداوم داشته باشد (کلینی، 1407 ق، ج ۱، ص 3۳۳) علاوه بر فواید یاد شده، فرزندآوری برای زنان فضیلت بزرگی شمرده می‌شود که به دلیل زحمات و سختی‌هایی که زن در دوران بارداری تحمل می‌کند، پاداش بزرگی نزد خداوند برای او در نظر گرفته شده است؛ به همین جهت خداوند متعال در قرآن کریم پس از تأکید بر احترام و نیکی به پدر و مادر توسط فرزند، زحمات زنان پیش از تولد و در دو سال ابتدایی زندگی نوزاد را یاد کرده و با این بیان ضمن بیان ارزشمندی تلاش‌های زن در جایگاه مادری، می‌خواهد توجه فرزند را به خدمات و زحمات مادر جلب کند تا فرزند ضمن قدردانی از پدر و مادر به طور ویژه به مادر توجه کند.

زنان با توجه به طبیعت و ویژگی‌های درونی، تمایل و علاقه‌ی بسیاری بر فرزندآوری و پرورش فرزندان دارند، مطالعات حاکی از آن است که بیشتر آنان، داشتن فرزند را موجب خوش‌بختی خود می‌دانند و در صورت ناباروری دچار افسردگی و بحران‌های روحی می‌گردند (پناهی، 1395، ص 40)، همچنین بیشتر دختران از دوران کودکی حس دلسوزی، مهربانی، مسئولیت‌پذیری و مراقبت از دیگران را در خود احساس می‌کنند و از نظر روحی بیش از مردان تمایل به فرزندآوری و پرورش فرزند دارند، همچنین می‌توان گفت این تمایل به نوعی از نیازهای عاطفی زنان است که در صورت عدم تحقق موجب پریشانی، نارضایتی و فروپاشی زندگی زناشویی آنان می‌گردد؛ زیرا وجود فرزند به ویژه فرزند خردسال تأثیر شگرفی بر تمایل افراد برای حل اختلاف زناشویی و ادامه‌ی زندگی مشترک دارد.

با توجه به تمایل ذاتی انسان‌ها به فرزندآوری، اگر خانواده‌ها صاحب فرزند نشوند این کمبود را با سایر امور جبران می‌کنند؛ چنانچه امروزه در بعضی کشورها به دلیل تفکرات غلط و عدم فرزندآوری، همسران این نیاز روحی را با داشتن حیوانات خانگی جبران می‌نمایند و به همین علت دل‌بستگی شدیدی به این حیوانات دارند و در نهایت به دلیل عدم اقناع این نیاز روحی، این افراد

دچار بحران‌های عاطفی می‌گردند (ناطق، 1393، ص 89)، از آنجا که خداوند تمایل به فرزندآوری و بقای نسل را در زندگی انسان‌ها قرار داده است، هیچ امری نمی‌تواند اثرات منفی عدم فرزندآوری را جبران نماید و آرامش روحی را به همسران هدیه کند؛ در نتیجه با توجه به تأثیر فرزندآوری در سلامت عاطفی و روحی بانوان و همچنین فواید آن در بستر خانواده، لازم است افرادی که تمایل به ازدواج و انتخاب همسر دارند، باروری زن را از معیارهای اصلی انتخاب همسر قرار دهند تا از زندگی با نشاط، شاداب، و مستحکم برخوردار گردند.

• در این مورد مقام معظم رهبری فرموده‌اند: در مورد مادری نقش زن، نقش حق حیات است... جان انسان‌ها در مشیت مادرها است؛ مادرها به فرزند حق حیات دارند. محبتی که خدای متعال در دل مادر نسبت به فرزند قرار داده، یک چیز بی‌نظیر است؛ یعنی اصلاً هیچ عشقی از این نوع نیست، به این کیفیت نیست که آن را قرار داده، صاحب حق حیات است، بعد ادامه‌ی نسل؛ مادرها مایه‌ی ادامه‌ی نسلند، یعنی نسل بشر با «مادری» است که ادامه پیدا می‌کند. (بیانات رهبری در دیدار با اقشار مختلف بانوان
(www.khameni.ir ۱۴۰۱/۱۰/۱۴))

2-1 پرورش و مراقبت روحی از فرزندان

بی‌شک یکی از اساسی‌ترین نیازهای انسان پس از نیازهای زیستی، همچون آب، غذا و ... نیاز به محبت است؛ به گونه‌ای که اگر این نیاز انسان برآورده شود، کودک تا حد بسیاری در برابر نیازهای زیستی مقاومت کرده، آن را تحت تأثیر خود قرار خواهد داد. نیاز به محبت در برخی حیوانات نیز مشاهده می‌شود؛ هر چند این نیاز در انسان شدیدتر و نیاز کودکان به آن افزون‌تر است. از آنجا که خانواده، نخستین سرپرست کودک است، لازم است والدین، به ویژه مادر، به این نیاز کودک توجه خاص داشته باشند و بداند پاسخ‌گویی صحیح به این نیاز کودک، اساس و پایه تربیت او را تشکیل می‌دهد؛ زیرا ارضای این نیاز کودک، موجب آرامش روانی، امنیت خاطر، اعتماد به نفس، اعتماد به والدین، و حتی سلامت جسمی او می‌شود (حسینی‌زاده، 1385، ج ۱، ص 92 و 93). سیره عملی و احادیث پیشوایان معصوم نیز نشان‌دهنده توجه ویژه مکتب تربیتی اسلام به این اصل مهم است. سیره فاطمه زهرا (س) در برخورد با فرزندان، حاکی از اهمیت محبت به فرزندان است. حضرت فاطمه (س) با شعر خواندن برای امام حسن به او مهر می‌ورزید:

وَ كَانَتْ فَاطِمَةُ (ع) تُرَقِّصُ ابْنَهَا حَسَنًا (ع) وَ تَقُولُ:

أَشْبَهَ أَبَاكَ يَا حَسَنُ وَ أَخْلَعَ عَنِ الْحَقِّ الرَّسْنَ

وَاعْبُدْ إِلَهًا ذَا مَنِّ وَ لَا تُؤَالِ ذَا الْإِحْنِ

ای حسن مانند پدرت باش، حق را صریح بیان کن و خدای مَنان را عبادت کن و با کینه‌توز دوستی مکن. (بحرانی اصفهانی، ج ۱۱، ص ۸۹۸)

محبت مادر سرنوشت طفل را معین می‌سازد، براساس بررسی‌های انجام شده، از مهم‌ترین عواملی که هنگام بیماری در درمان طفل مؤثر است، مهر و محبت مادری است. نوازش‌های مادرانه به کودک جرأت می‌دهد و روحیه او را در برخورد با مشکلات و مصائب و از جمله بیماری‌ها قوی می‌سازد و این خود یکی از عوامل تعجیل در بازیافتن سلامتی است. اگر این نیاز کودک ارضا نشود، مشکلات بسیاری پدید خواهد آورد.

مشکلات جسمی ناشی از کمبود محبت عبارتند از: پریدگی رنگ، از دست دادن شادابی طبیعی، تنفس نامنظم و حتی ناراحتی‌های معده‌ای و روده‌ای که منجر به اسهال و استفراغ در کودک می‌شود. از نظر روانی نیز اینکه کودک در آینده فردی صمیمی باشد یا نه، مهرورز باشد یا خشن، با دیگران در جوشش باشد و یا منزوی، بسته با ارتباط مادر با نوزاد دارد.

با محبت کردن به کودک، می‌توان از بسیاری از انحرافات جلوگیری کرد؛ زیرا کمبود محبت یکی از عوامل بسیار قوی برای سوق دادن اطفال و نوجوانان به سوی بزهکاری است. روانشناسان و متخصصان اطفال که چندین هزار نمونه از جرایم را بررسی کرده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که چون بعضی از کودکان در محیط خانواده مورد بی‌مهری و بی‌اعتنایی پدر و مادر خود قرار گرفته‌اند، در واکنش به این کمبود، شروع به سرقت یا آزار دیگران کرده‌اند (شامبیاتی، ۱۳۷۲، ص ۱۹۶).

ابراز محبت مادر به شیوه‌های مختلفی انجام می‌پذیرد که بهترین آنها در آغوش گرفتن، نوازش کردن و بوسیدن است، این امر مایه جلب محبت و اطمینان کودک از زندگی می‌شود. پیامبر اکرم (ص) فرموده است:

أَحَبُّوا الصَّبِيَّانَ وَ اِرْحَمُوهُم... قَبِّلُوا أَوْلَادَكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ قَبْلَةٍ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَةٍ خَمْسَ مَآءٍ عَامٍ. نظر الوالد إلى ولده حبًّا له عباده. (طبرسی، ج ۱، ص ۲۱۹)

فرزندان خود را دوست بدارید و بر آنها ترحم کنید....

فرزندان خود را ببوسید که برای هر بوسه درجه‌ای در بهشت به شما خواهند داد که فاصله هر درجه پانصد سال است. نگاه محبت‌آمیز پدر به صورت فرزند عبادت است.

سرگرمی، تجمل و تفاخر که مرحله کودکی همون مرحله غفلت و بی‌خبری و سرگرمی و بازی است و همینطور یکی دیگر از جلوه‌های توجه به احساسات کودک آزادی دادن به کودک در بازی است. آزادی دادن به کودک در بازی به معنای تنوع در بازی است نه هرگونه بازی که به جسم و روح فرزند ضرر بزند از مهمترین جلوه‌های محبت و توجه به کودک و احساسات او این است که کودک در کنار والدین به ویژه مادر و در آغوش گرم او باشد و با وی زندگی کند. ارضا کامل نیازها و تمایلات طنی کودک و توجه به تمام جهات شخصیت او فقط در محیط خانواده میسر است و آغوش گرم و دامن پرمهر مادران می‌تواند این وظیفه سنگین را بر عهده بگیرد. مادران از بزرگترین موهبت‌های الهی هستند که انسان در دوران کودکی به آنها نیاز شدید دارد و هیچ عاملی برای پرورش جسمی و عاطفه کودک بهتر و موثرتر از مادر نیست.

2-4 کنترل خشم و مدیریت فرزندان

یکی از وظایف مادر در تربیت صحیح فرزندان دوری از بداخلاقی و کنترل خشم است. دین اسلام دین محبت و عطوفت است و در تعالیم اسلام سفارش به مهرورزی، محبت و آرامش شده است. به خصوص در امر تربیت فرزند. در این خصوص روایات و احادیث متعددی وجود دارد که به چند نمونه از آنها اشاره می‌شود:

- پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «فرزندان خود را احترام کنید و با آنان مؤدب رفتار کنید» (نوری طبرسی، 1408 ق، ص 625). همچنین می‌فرمایند: «لعن الهی و دوری از فیض خداوند بر پدر و مادری باد که فرزند خویش را به عصیان و آزار خودشان وادارند و باعث قطع رابطه محبت شوند» (حر عاملی، 1367، ص 155) و نیز در جای دیگر فرمودند: «خدا رحمت کند پدر و مادری را که فرزند خود را بر نیک یاری کند!» راوی می‌گوید: پرسیدم چگونه او را بر نیک یاری کنند؟ فرمود: «1- آنچه را که کودک در قوه و قدرت داشته و انجام داده است از او قبول کند؛ 2- آنچه انجام آن برای کودک سنگین و طاقت‌فرسا است از او نخواهد؛ 3- او را به گناه و طغیان وادار نکند؛ 4- به کودک دروغ نگوید و در برابر او مرتکب اعمال احمقانه نشود» (فلسفی، 1368، ص 344). همچنین حضرت فرمودند: «نگاه محبت‌آمیز پدر بر فرزند خود، عبادت محسوب می‌شود» (طبرسی، 1392، ص 222) و «در بهشت خانه‌ای است که به آن خانه شادی می‌گویند؛ به آن در نمی‌آید مگر کسی که کودکان را شاد کند» (جوادی آملی، 1392، ص 389).

- امیر مؤمنان علی (ع) فرمودند: «خدای تعالی می‌فرماید: به عزت و جلالم سوگند، از ستم هیچ ستمگری نخواهم گذشت، گرچه به اندازه دست بر دست زدنی یا فشار دادن دستی از روی ستم باشد» (جوادی آملی، 1392، ص 478). ایشان همچنین در زمینه تربیت کودکان و عدم استفاده از تنبیه بدنی می‌فرمایند: «پند پذیری انسان عاقل به وسیله ادب و تربیت است، این چهارپایان و حیوانات هستند که با زدن تربیت می‌شوند» (فلسفی، 1368، ص 48).

- امام صادق (ع)، می‌فرماید: «فرزندان خود را گرامی بدارید و خوب تربیتشان کنید تا گناهان شما آمرزیده شود» و «بدترین مردم نزد خداوند کسی است که بی‌گناهی را مجازات کند» (حر عاملی، 1367، ص 202)؛ همچنین می‌فرماید: «مردی که نسبت به فرزند خود محبت بسیار دارد مشمول رحمت و عنایت مخصوص خداوند بزرگ است» (محمدی ری شهری، 1362، ص 76). آن حضرت افراد را متوجه لزوم حفظ حرمت و کرامت انسان‌ها می‌نماید و به آن‌ها توصیه می‌کند که حیثیت و آبروی دیگران را نشکنند (جوادی آملی، 1392، ص 478).

• مقام معظم رهبری در این زمینه فرموده‌اند: مادر می‌تواند فرزندانش را به بهترین وجهی تربیت کند، تربیت فرزند به وسیله‌ی مادر، مثل تربیت در کلاس درس نیست؛ با رفتار است، با گفتار است، با عاطفه است، با نوازش است، با لالائی خواندن است؛ با زندگی کردن است، مادران با زندگی کردن، فرزند تربیت می‌کنند. هر چه زن صالح‌تر، عاقل‌تر و هوشمندتر باشد، این تربیت بهتر خواهد شد.

آموزه‌های دین اسلام با خشم، پرخاشگری و خشونت علیه کودکان مخالفت دارد و نه تنها موضوع خشونت علیه کودکان در اسلام منتفی است، بلکه ما حقوقی برای کودکان داریم که موظفیم با آن‌ها با مهر و محبت رفتار کنیم. مادر برای تربیت فرزند خود باید با آرامش، صبر و حوصله رفتار نماید تا علاوه بر تأثیر پذیری آرامش نیز در خانواده حاکم شود.

نتیجه‌گیری

در پژوهشی که از نظر گذشت نگارنده بر آن بود تا نقش‌های سلبی و ایجابی مادر از منظر اصول دینی و دیدگاه مقام معظم رهبری مورد مطالعه قرار دهد. نقش‌هایی ایجابی مادر شامل 1- حفظ و پرورش و نسل 2- پرورش و مراقبت روحی از فرزندان 3- پرورش اعتقادی فرزند 4- انتقال هویت ملی توسط مادر 5- مراقبت جسمی مادر است.

۱- حفظ و پرورش نسل: فرزندآوری یکی از مهمترین اهداف ازدواج است و علاوه بر تحکیم زندگی مشترک باعث نشاط زندگی می‌شود و در قرآن به آیات و روایات سفارش بر فرزندآوری شده است یکی از نقش‌های مادر نیز حفظ و پرورش نسل است.

۲- پرورش و مراقبت روحی از فرزندان: یکی از ابتدایی‌ترین نیازهای کودک محبت و مراقبت روحی است از اصلی‌ترین وظایف مادر محسوب می‌شود.

۳- پرورش اعتقادی: تربیت دینی موجب توسعه معنوی و کمال می‌شود و در میان والدین مادر نقش پررنگ‌تری دارد زیرا بیشترین ارتباط را با فرزند دارد و الگوی جامع و کامل برای فرزند است

۴- انتقال هویت ملی توسط مادر: مادر منتقل کننده آداب سنن و اخلاق و فرهنگ به فرزندان است و بیشترین تاثیر را بر فرزند دارد.

۵- مراقبت جسمی: از ابتدایی‌ترین نقش‌های مادر در فرزندپروری مراقبت جسمی از کودک است که از زمان بارداری تا پس از آن ادامه دارد.

نقش‌های سلبی ۱- اولویت قرار دادن نقش‌های مادری نفی فعالیت‌های اجتماعی ۲- دوری از بد اخلاقی و داشتن اخلاق پسندیده ۳- عدم غفلت نسبت به عواطف احساسات فرزند ۴- کنترل خشم و مدیریت فرزندان

۱- اولویت قرار دادن نقش‌های مادری و نفی فعالیت‌های اجتماعی: مادر به عنوان محور خانواده و نقطه کانونی آن محسوب می‌شود علاوه بر نقش‌های مادری گاهی در اجتماع نیز دارای نقش‌هایی است اما از دیدگاه اسلام وظایف و مسئولیت‌های خانوادگی ارزش کمتری نسبت به فعالیت‌های اجتماعی ندارند. بلکه اولویت برای مادران نقش‌های مادری سپس فعالیت‌های اجتماعی است.

۲- دوری از بد اخلاقی و داشتن اخلاق پسندیده: حسن خلق در دین اسلام که دین رحمت و محبت است سفارش فراوانی شده است و مادر نیز باید پر از عشق و محبت باشد تا فرزندانی صالح تربیت کند

۳- عدم غفلت نسبت به عواطف فرزندان: یکی از جلوه‌های محبت به فرزند وجه به عواطف و احساسات فرزند است که مادر نسبت به سایر اعضای خانواده نقش مهم‌تری دارد

۴- کنترل خشم: در آیات و روایات تاکید بر تربیت با عطف و مهربانی شده است.

همچنین مشاهده گردید که مقام معظم رهبری در بیانات خود طی ادوار مختلف بارها بر پرورش و تربیت روحی، عاطفی و اعتقادی کودکان و نقش مؤثر مادر در این رابطه تأکید فرموده‌اند. همچنین ایشان علیرغم تأیید تحصیل با اشتغال زنان؛ آن را وظیفه‌ای در اولویت ثانویه می‌دانند و در صورت منافات با وظایف مادری، نقش مادری و تربیت فرزند را بسیار والاتر و مؤثرتر می‌دانند.

منابع

* قرآن

1. ادیب، علی محمد حسین، 1362، راه و روش تربیت از دیدگاه امام علی(ع)، ترجمه رادمنش، تهران، مؤسسه انجام کتاب.
2. پناهی، علی احمد، 1395، نگاهی به فواید و آثار فرزندآوری و فرزندپروری در آموزه‌های دینی با رویکرد اخلاقی، فصلنامه علمی ترویجی اخلاق، سال 6، شماره 21.
3. جوادی آملی، عبدالله، 1392، مفاتیح الحیاء، قم، اسراء.
4. حر عاملی، محمدبن حسن، 1367، وسائل الشیعه، ترجمه علی فراسیابی، چاپ ششم، تهران، اسلامیه.
5. حر عاملی، محمدبن حسن، 1403 ق، وسایل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، تحقیق: عبدالرحیم ربانی شیرازی و محمد رازی، دار احیاء التراث العربی، چاپ ششم، مکتب الاسلامیه، تهران.
6. حسینی‌زاده، سید علی، 1385، تربیت فرزند، جلد اول، قم، انتشارات زیتون.
7. شامبیاتی، فرهنگ، 1372، بزهکاری اطفال و نوجوانان، تهران، انتشارات ویستار.

8. طبرسی، ابونصر حسن بن فضل، 1392 ق، مکارم الاخلاق، چاپ ششم، بیروت، منشورات الشریف الرضی و موسسه اعلمی.
9. فلسفی، محمدتقی، 1368، الحديث، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- کلینی رازی، محمدبن یعقوب، 1303 ق، فروع کافی، جلد دوم، ترجمه سید جواد مصطفوی و سید هاشم رسولی، تهران، کتاب فروشی علمیه اسلامی.
10. کلینی، محمدبن یعقوب، 1407 ق، کافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
11. محمدی ری شهری، محمد، 1362، میزان الحکمه، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
12. ناطقی، محمدتقی، 1393، عوامل تحکیم بنیان خانواده، قم: نسیم انتظار.
13. نوروزی، مجتبی؛ صادقیان، غلامرضا، 1394، راهبردها و سیاست‌های تشویقی قرآن کریم پیرامون فرزندانآوری، فصلنامه جمعیت، سال 22، شماره 91 و 92.
14. نوری طبرسی، حسین، 1408 ق، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، چاپ اول و دوم، بیروت، موسسه آل البيت: لاحیا التراث.
15. هندی برهان خوری، علاء الدین علی متقی بن حسام الدین، 1409 ق، کنز العمال فی سنن الاقوال و الاحوال، تحقیق: شیخ بکری حیانی و شیخ صفوه السقاء، بیروت، موسسه الرساله.